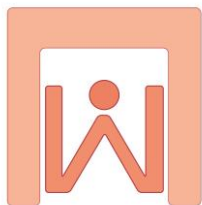

Регионални центар за таленте „Михајло Пупин”, Панчево

Зборник радова:
Прилози историји града Панчева

Панчево 2017.

Уредници и рецензенти:

Александар Ђорђевић

Драгољуб Цуцић

Садржај

Александар Ђорђевић - ВОД.....	6
Никола З. Конески - ЦРКВА СВЕТЕ АНЕ, ЗАДУЖБИНА ЂОРЂА ВАЈФЕРТА У ПАНЧЕВУ.....	7
Тамара Косијер - УРОШ ПРЕДИЋ.....	38
Јована С. Перишић - ОЛГА СМЕДЕРЕВАЦ	67
Станислава Над - СВЕТИСЛАВ КАСАПИНОВИЋ	104
Дубравка Ђорђевић - БРИГАДНИ ГЕНЕРАЛ МИХОВИЛ МИХАЉЕВИЋ, ВОЈНИ КОМАНДАНТ ПАНЧЕВА 1816-1831.	130
Драгољуб А. Цуцић - 150 ГОДИНА ОД ПОЛАСКА У ШКОЛУ МИХАЈЛА ПУПИНА У ПАНЧЕВО	144

ЦРКВА СВЕТЕ АНЕ, ЗАДУЖБИНА ЂОРЂА ВАЈФЕРТА У ПАНЧЕВУ

Никола З. Конески

Студент историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду

АПСТРАКТ: Протекло је 80 година од смрти Ђорђа Вајферта, када је опело одржано у цркви Свете Ане у Панчеву. Ту цркву је Вајферт подигао 1923. године и те године је у њој прославио свој јубилеј 50 година рада и брака, али и јубилеј 60 година брака, 1933. године. Вајферт је за изградњу и декорисање цркве ангажовао велика имена тог доба као што су Хуго Вајс, Урош Предић и други. Пажња коју Вајферт посвећује цркви говори колико је она њему значила а чињеница да је црква Свете Ане била значајна Вајферту, који је био врло значајна личност за историју Србије али и шире, повећава важност те цркве. Црква је била врло значајна и за панчевачке католике, али и за град Панчево, нарочито за део града где је црква изграђена. Значајна је и данас и то не само зато што представља „дете“ Ђорђа Вајферта.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Црква Свете Ане, Ђорђе Вајферт, прослава јубилеја, Вајфертова смрт, панчевачки католици, Панчево

Посвећено успомени на тетку Снежу 1962-2016.

Увод

Истраживачи данашњег доба све више пажње посвећују Ђорђу Вајферту, као теми истраживања, уочавајући његов значај за историју, и то не само Срба. Радови тих истраживача обрађују Вајфертов живот и рад, али постоје елементи који су чинили његов живот, а којима ти истраживачи нису посвећивали нарочиту пажњу. Један од тих елемената је црква Свете Ане коју је Вајферт подигао у Панчеву. Не постоји ниједан рад посвећен тој теми и зато су до сада многи важни подаци о цркви били непознати, на пример није се знало ни ко је био пројектант цркве. Управо зато је један од циљева овог дела да цркву Свете Ане придружи осталим добро истраженим елементима Вајфертовог живота. Када је у питању Вајфертов живот и рад у Панчеву, његов значај је у литератури наглашен превасходно само у контексту Пиваре, али треба истаћи да је његов значај много већи и то не само за привредни развој Панчева већ и културни и нарочито верски. Осим што истраживачи нису обраћали превише пажње на значај Вајферта у том контексту ни становници Панчева нису и данас не обраћају пажњу на то. Углавном им је једина асоцијација на име Ђорђа Вајферта управо Пивара у Панчеву. Анкета која је спроведена у гимназији „Урош Предић“ у Панчеву од 8. до 9. децембра 2016. године, потврђује то. Укупан број анкетираних је 416 младих људи, ученика гимназије. Чак 79,6% испитаника није знало где се налази црква Свете Ане а 80,5% није знало да је њу подигао Ђорђе Вајферт. Испитаници нису сигурни ни да ли је црква римокатоличка, често је мешајући са евангелистичком црквом. Ови подаци су разлог што је други циљ овог дела да се становници Панчева, али и многи други, упознају са важним подацима о цркви али и о њеном значају за Вајферта, за Панчево и верски живот града. Као што смо већ напоменули, дела истраживача, односно литература само узгред говоре о самој цркви Свете Ане. Из тог разлога, морали смо се окренути изворима у већој мери. Најзначајнији извори који говоре о цркви су писани, односно архивска грађа и новине као што су „Панчевац“ и „Политика“, ту су и материјални извори, пре свега сама црква, на пример, пронашли смо ко је направио звона у цркви тако што смо се попели на торањ и пронашли натпис на звонима. Истраживали смо углавном у Историјском архиву у Панчеву и то необјављену и необрађену архивску грађу и пронашли неке документе који до сада нису објављени и зато ћемо се трудити да, осим што ћемо их тумачити, да их у што већој мери и пренесемо.

Панчево пре и после Првог светског рата

Пре Првог светског рата, Срби, односно становници који су говорили српским језиком, су у Панчеву чинили већину. Према попису становништва из 1910. године било их је 8.714 од укупног броја становника који износи 20.201, други по бројности били су Немци којих је било 7.467, Мађара је било 3.364.¹ Међутим, иако су Срби чинили већину они су били спутавани од тадашње мађарске власти док су Немци а нарочито Мађари, били привилеговани становници.² Али су ипак живели у слози са њима све до Првог светског рата. После уласка српских трупа у Панчево, 9. новембра 1918. године у 4 часа ујутро³ наступило је доба српске државне управе и локалне администрације,⁴ нестала је Аустроугарска монархија и Панчево је сада део Краљевине СХС. Тада долази до многих промена у граду, Срби нису више подређени Мађарима а Мађари и Немци нису више привилеговани. Мађари нису били задовољни стањем и исељавају се, док су Немци чак добили неке погодности које нису имали пре, као што су државне основне школе са немачким наставним језиком и друге. Већи део Немаца је остао у граду и према попису становништва из 1921. године њих има 7.237 од укупног броја становника који износи 19.392. Срба је било 9.420, Мађара 887⁵ а било је и Јевреја и Румуна. По том попису, православаца је било близу 10.000, римокатолика 6.153, евангелиста 2.000, верника реформатске цркве око 850.⁶

Цркве у Панчеву до 1922. године и католичанство у Панчеву после Првог светског рата

Панчевци, разних вера оснивали су своје цркве, Румуни су још 1872. године основали у приземној кући, у данашњој Његошевој улици, православну богомољу посвећену Св. Димитрију. Реформатска црква са парохијским домом освештана је 1882. године и налази се на углу данашњих улица 6. октобра и Цара Лазара. Године 1901. подигнута је Евангелистичка црква у Војловици где је следеће године подигнута и Реформатска црква.⁷ Јевреји су 1909. године добили синагогу у данашњој улици Др Светислава Касапиновића. У тој улици је 1906. године изграђена и Евангелистичка

¹ С. Милекер, *Историја града Панчева* (репринт књиге из 1925. године), Историјски архив у Панчеву, Књижара „Прота Васа“, „Дечје новине“ – Горњи Милановац, Панчево 1994, 159.

² Н. Милутиновић, *Наше вароши Панчево* (репринт књиге из 1922. године), Историјски архив у Панчеву, Књижара „Прота Васа“, Панчево 2004, 7-8.

³ М. Томандл, *Панчево за време Првог светског рата 1914-1918*, Историјски архив у Панчеву, Панчево 2014, 65.

⁴ С. Милекер, *Историја града Панчева*, Панчево, 160.

⁵ Н. Милутиновић, *нав. дело*, 6-8.

⁶ *Исто*, 81-83.

⁷ Н. Живковић, „Објекти подигнути у славу Бога“, *Панчевац*, 15. 9. 2000, 32.

црква. Капела Св. Ђорђа на православном гробљу изграђена је 1855. године као породична гробна капела Лазара и Марије Драгићевић, њиховом заслугом она је постала гробљанска капела. Православци су имали још три, за њих врло значајне верске грађевине, цркву Успења Пресвете Богородице саграђену 1810. године и Преображенску цркву саграђену 1878. године, а у близини Панчева се налази и манастир Војловица.⁸ Римокатолици су у Панчеву имали само једну цркву до 1923. године, цркву Светог Карла Боромејског са Миноритским манастиром који воде порекло још из 1718. године.⁹

После Првог светског рата, католичка организација у Краљевини СХС је била таква да је Панчево било у саставу Апостолске администратуре са седиштем у Великом Бечкерекy. Апостолску администратуру је основала Света столица од дела територије старе Чанадске бискупије који је припао Краљевини СХС. Први апостолски администратор био је Рафаел Родић, од 10. фебруара 1923. године.¹⁰ Што се тиче локалне панчевачке католичке организације, у граду постоји Црквена Општина још од 1875. године али она није имала своју цркву ни свештенике, све парохијске и свештеничке дужности су обављали калуђери (мађарског порекла) Миноритског манастира и за то им је Општина плаћала.¹¹ Сразмерно броју верника, Панчеву је била потребна још једна католичка црква и можда реченица у књизи Николе Милутиновића „Панчевски католици у осталом мисле себи градити нову цркву“¹² изражава ту потребу а можда и наговештава да ће ускоро панчевачки католици добити још једну грађевину коју ће подићи Ђорђе Вајферт.

⁸ М. Веиновић, *Панчево на старим разгледницама: 1898-1941: културно–историјски и сликовни летопис*, ОД „Принт арт“ Панчево и Завод за заштиту споменика културе Панчево, Панчево 2007, 266-274.

⁹ Н. Милутиновић, *нав. дело*, 83.

¹⁰ <http://www.catholic-zr.org.rs/language/sr/istorija/> (приступљено 10. 1. 2017.)

¹¹ Н. Милутиновић, *нав. дело*, 81-83.

¹² *Исто*, 33.

Ђорђе Вајферт

Ђорђе Вајферт се родио 15. јула 1850. године у Панчеву¹³ у једној од немачких породица које су се почетком треће деценије 18. века доселиле у Банат. Његов деда Георг био је врсни кожар у Вршцу али 1825. године прелази са породицом у Панчево, 1841. године долази у посед пиваре, основане 1722. године, коју је до тада држао његов таст. Георг је убрзо предао предузеће на управу сину Игњату, који се потом оженио Аном Зајц и са њом је имао шесторо деце међу којима је био и Ђорђе Вајферт. Игњат је проширио делатност и на Кнежевину Србију и узео у закуп *Кнежевину пивару*, али управу над том пиваром препушта сину Ђорђу који од аустроугарске владе добија „допуст за иселење“ и 1. фебруара 1873. године је положио заклетву на српско поданство и одмах преузео управу над пиваром, те године се и оженио Маријом Гаснер која ће му бити подршка до краја живота. Вајферт се бринуо и о пивари у Панчеву која је првобитно била намењена на управу његовом брату Хугу, али после његове смрти управу преузима поново Игњат уз помоћ унука Адолфа Грамберга (син Игњатове ћерке Ане)¹⁴ а после Игњатове смрти, породица је преузела управу. За управника је постављен Адолф а после његове смрти, 1925. године, његов брат Херман Грамберг.¹⁵ Вајферт је радио и на пољу рударства, експлоатисао је рудник угља у Костолцу, бабра у Бору, рудник злата *Св. Ана* у Глоговцу и друге. Био је гувернер Народне банке од 1890. до 1902. и од 1912. до 1926. године када је изабран за доживотног почасног гувернера. Био је оснивач и члан многих организација, добитник бројних одликовања, колекционар, био је и масон. Такође је био и велики ктитор, иако је био римокатолик, подигао је у Бору православну цркву посвећену Св. Ђорђу, али је због ширења рудокопа срушена и од њеног материјала је подигао нову цркву у Брестовцу (близу Бора) посвећену Св. Петру и Павлу. У Глоговцу је подигао цркву посвећену Успењу Св.

Сл. 1. Марија и Ђорђе Вајферт, рељеф у цркви Свете Ане

¹³ „Педесет година рада и заслуга“, *Политика*, 9. 9. 1923. године, 3. Раширен је погрешан податак да је Вајферт рођен 15. јуна који наводи Милекер у својим делима а сви потоњи писци књига о Вајферту су преузели тај податак без проверавања његове тачности. Никола Влајић, панчевачки етнолог је уочио ту грешку (А. Petrović, „Đorđe Vajfert nije rođen 15. juna nego 15. jula“, *Политика*, 16.06.2015, <http://www.politika.rs/sr/clanak/330503> (приступљено 10.01.2017.))

¹⁴ С. Илић, С. Јерковић, В. Булајић, *Ђорђе Вајферт – визионар и прегалац: лична и пословна илустрована биографија (1850–1937)*, Народна банка Србије, Београд 2010, 7-29.

¹⁵ F. Mileker, *Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3–1923*, Istorijski arhiv Pančevo, Pančevo 2014, 47.

Ане а у свом родном Панчеву је оставио две важне грађевине, порталну грађевину капелског типа са зидом на улазу у римокатоличко гробље и цркву Свете Ане.¹⁶

Црква или капела?

Грађевину коју је Ђорђе Вајферт подигао у Панчеву извори и литература различито називају (црква, црквица, капела, капелица). Новинари „Панчевца“ је, када је њена градња почела, називају капелом, капелицом и црквицом а када се градња ближила крају и када је завршена је називају црквицом и црквом. Новинари „Политике“ и Милекер у својим делима је називају црквом. Црквом је назива и сам Вајферт у свом тестаменту а у Вајфертовој молби Градском Сенату и дозволи за градњу, грађевина се назива капелом. Изгледа да људи који су тада живели у Панчеву нису били сигурни која реч највише одговара овој Вајфертовој грађевини или нису обраћали нарочиту пажњу на разлике између та два термина. Недоумица око праве речи која би била погодна за Вајфертову задужбину постоји и данас и да би се најбоље разумело који термин је најправилнији, морамо се упознати са Вајфертовим мотивима и намерама за изградњу као и са историјатом цркве и њеним функцијама у прошлости, али и сада.¹⁷

Мотиви Ђорђа Вајферта за изградњу цркве и припреме за градњу

После Првог светског рата, Ђорђе Вајферт је рекао свом пријатељу, коњичком ђенералу Николи Цоловићу: „Сада могу спокојно живети и умрети. Јер, сигуран сам да ћу бити сахрањен у својој земљи (мислећи на родни град Панчево). То ми је била велика брига. Војсци нека је хвала“.¹⁸ Узевши у обзир ове његове речи и знајући да је већ подигао многе друге грађевине, могло се очекивати да ће подићи и у Панчеву једну која би означавала његово гробно место. Могуће да је Вајферт намеравао да будућа црква Свете Ане буде то место, али из реченице коју наводи „Политика“ видимо да се предомислио. Вајферт је „у први мах, намеравао подићи капелу али је на

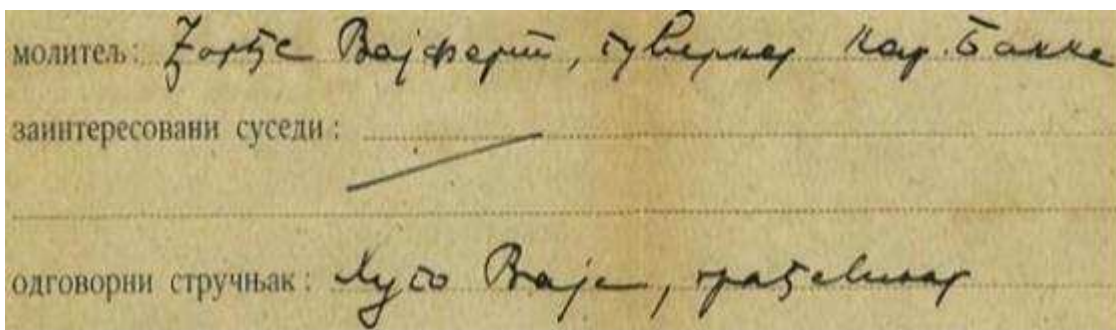
¹⁶ С. Илић, С. Јерковић, В. Булајић, *нав. дело*, 31-65.

¹⁷ У даљем тексту биће коришћен термин „црква“ са изузецима када се преносе сведочења извора, у том случају термин који је употребљен у извору биће стављен под знацима навода.

¹⁸ Ђ. Станић, Б. Вајферт – Станић, *Ђорђе Вајферт: добровољац, коњаник и добротвор*, Удружење ратних добровољаца 1912-1918, њихових потомака и поштовалаца Београд, Београд 2011, 89.

молбу околних српских становника подигао цркву“. То становништво је желело да у свом делу града има торањ са сатом који би сви могли видети и како би увек знали тачно време. Сигурно је и католичко становништво коме је црква била врло потребна утицало да Вајферт промени одлуку. Вајферт је одлучио да им испуни жељу и цркву коју ће потом изградити посветио је за „покој душе својим добрим родитељима Игњату и Ани“¹⁹ које је Вајферт немерљиво волео и на многе начине то показао, дао је средства да се излије лик његовог оца у металу, концесију добијену од државе за испирање злата у Белој реци назвао је *Св. Игњат*.

Рудник злата је у знак сећања на његову мајку добио је име *Св. Ана* а поред католичке цркве у Глоговцу и црква коју је подигао у Панчеву понела је име Свете Ане у знак сећања на мајку.²⁰ Поред тога што је овом црквом желео да ода пошту својим родитељима, он је желео и да она буде место где ће прославити 50-годишњицу брака и рада и да потом црква остане као знак сећања, успомена на то велико славље.²¹

Сл. 3. Записник грађевинске комисије

Пошто је већ у многим местима подигао многе лепе грађевине, Вајферт је сигурно желео и да свом родном граду остави једну такву и сада када су се Панчево и Вајферт нашли у истој држави, указала се добра прилика за то. Али Вајфертове намере и жеље нису биле довољне да би изградња цркве почела, била је потребна и дозвола градских власти. Међутим, могло би се помислити да Вајферт, као тадашњи гувернер Народне банке није морао тражити дозволу за градњу од тадашњих градских власти, односно да су му „прогледали кроз прсте“. На такву помисао наводила је чињеница да није пронађена до сада молба за дозволу градње нити дозвола. Пронашавши молбу и дозволу отклонили смо сваку сумњу, ако је и постојала. Молба којом је Вајферт тражио дозволу за градњу „капеле“, односно цркве Свете Ане,

¹⁹ „Педесет година рада и заслуга“, *Политика*, 9. 9. 1923. године, 4.

²⁰ С. Дамњановић и др, *Монографија: Ђорђе Вајферт: 1850-1937*, Фондација „Ђорђе Вајферт“, Београд 2015, 41.

²¹ F. Mileker, *Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3 – 1923*, Pančevo, 21.

приспела је у Проширени Градски Сенат 25. марта 1922. године. Потом је Сенату уступљен записник грађевинске комисије који је вођен у Панчеву 31. марта исте године. При вођењу записника били су присутни од стране градске капетаније градски капетан Карамарковић, од стране мерничког звања градски инжењер Томић, одговорни стручњак – грађевинар Хуго Вајс и молитељ градње Ђорђе Вајферт. Предмет молбе се односио на „*рушење два дашчана магацина и градњу једне капеле (...) од печених цигаља, црепом покривене са једним торњем*“ у улици Новосељански пут²² под бројем 43, на земљишту под топографским бројем 1881 (број парцеле). У записнику грађевинске комисије наводе се и нарочити захтеви заступника власти, на пример да се на торањ грађевине треба монтирати један громобран.²³ На седници Сената, 13. априла 1922. године, на основу предлога грађевинске комисије, издата је дозвола за градњу.²⁴ Уследило је планирање радова, направљени су и детаљни предрачуни градње. Укупна сума трошкова зидања цркве износила је, како наводи Феликс Милекер, 1.500.000 динара,²⁵ а према предрачунима 1.392.118 динара,²⁶ али кад се тој суми придодају и непредвиђени трошкови, којих је сигурно било, добијамо приближну суму коју наводи Милекер. За то време, то је била велика сума, за тај новац се 1922. године могло купити 250.000 килограма хлеба који је тада коштао шест динара.²⁷ У годинама после Првог светског рата није било лако издвојити било каква средства, поготово не за грађевине које не доносе приходе, а Вајферт је већ пре тога много новца потрошио на обнову пиваре у Београду и других објеката који су оштећени у рату и зато новац који је Вајферт издвојио за цркву има „већу вредност“.

²² Тадашња улица Новосељански пут је више пута мењала име: Новосељански пут (1918-1941), Neudorfer Strasse (1941-1944), Новосељански пут (1944-1946), Љубе Ристића (1946-1962), од 1962. године и све до данас носи назив улица Ослобођења (D. Rankov, *Ulice i trgovi Pančeva*, Istorijski arhiv Pančevo, Pančevo 1982, 95.)

²³ Историјски архив Панчево (= ИАП), Ф. 90 Градско поглаварство 1919-1941 (= Ф. 90), Грађевински одсек, кутија бр. 4, 1923. година, док. бр. 266/922.

²⁴ ИАП, Ф. 90, Грађевински одсек, кутија бр. 4, 1923. година, док. бр. 4120/1922.

²⁵ С. Милекер, *Историја града Панчева*, Панчево, 163.

²⁶ ИАП, Ф. 27 И. М. Вајферт, пивара и фабрика слада Д. Д. – Панчево, 1875-1945 (= Ф. 27), кутија бр. 165, 1920-1924: Планови, предрачуни и рачуни у вези са зидањем цркве Свете Ане, портала и гробнице на католичком гробљу (предрачуни)

²⁷ Да би се стекао утисак колико је 1922. године била велика сума од 1.500.000 динара, навешћемо још неколико цена из те године: килограм кромпира је коштао 4 и 5 динара, литар млека 3 динара, килограм свињског меса 20 динара. (Н. Милутиновић, *наведено дело*, 114.)

Полагање камена темељца за црву Свете Ане

Насловна, односно прва страна „Панчевца“ у годинама после Првог светског рата, најчешће, била је резервисана за политичка дешавања и то најчешће за најважније догађаје на нивоу целе Краљевине СХС. Један од ретких изузетака је „Панчевац“ од 25. јуна 1922. године када се на првој страни налазио наслов **ВАЈФЕРТОВА КАПЕЛИЦА** и испод њега текст посвећен полагању камена темељца за Вајфертову задужбину. Чињеница да је Вајфертовој задужбини посвећена прва страна, дакле актуелни политички догађаји су стављени на друго место, говори о важности цркве за град али и да су то тадашњи новинари „Панчевца“ уочили.

Сл. 4. Предрачуни за градњу: укупна сума трошкова и потпис Хуга Вајса

Полагање камена темељца је врло свечано извршено у недељу 18. јуна 1922. године. Свечаност је почела у Миноритској цркви службом Божијом коју је водио велечасни Палинкаш и којој су присуствовали „Ђура“ Вајферт са рођацима, председник Католичке црквене општине Јован Граф и други. Потом је кренула велика литија ка месту где ће се изградити црква, литијски крст је носио пречасни Казимир Брођањи, старшина Миноритског манастира. На место где се гради „капелица“ литија је стигла око 11 часова, „градилиште је било сво искићено државним и српским заставама и разним цвећем“. Тамо је већ огромна маса људи чекала, међу којима су били и градски начелник са сенаторима, управник града Карамарковић, директор Народне банке у Београду Шајновић и други. После обављеног церемонија пред олтаром, у име католика Панчева, Вајферту се захвалио пречасни Брођањи „*на лепом поклону који оставља панчевачким католицима*“ и додао да панчевачки католици 200 година нису били сведоци таквог црквеног догађаја.²⁸ Затим је свештенство пришло прочељу „капелице, где је на левој страни остављена празнина за узиданье спомен – повеље

²⁸ Брођањи мисли на оснивање претече цркве Св. Карла Боромејског, два века пре цркве Свете Ане

и плоче“.²⁹ Спомен плоча је садржала натпис златним словима, на коме сам Вајферт говори укратко о свом пореклу, животу и раду. После обављене посвете темељног камена стављена је повеља и покривена спомен плочом коју је Вајферт по пропису церемонијала трипута ударио чекићем. Први је ударац наменио у славу Бога, други у спас душа његових родитеља а трећи у част Свете Ане. „Призор је био веома дирљив, Вајферту су текле сузе из очију као и многим присутнима“. И Јован Граф је ударио свечани ударац и након задњег благослова, завршен је црквени обред. Јосиф Фодор се у име градских католика захвалио Вајферту на цркви и обећао да ће они (католици) чувати његову „капелицу најверније и да ће се трајно сећати свог закладника“. Вајферт се говорницима, као и Ватрогасној чети на почасном поздраву, врло дирљиво захвалио и „обећао, да ће посвећену капелу следеће године предати вернима (верницима) на употребу и чување“. Литија се затим вратила у Миноритску цркву а зидари су наставили са радом.³⁰ Месец дана касније, 17. јула, издата је Вајферту и дозвола за „преправку једног магазина у стамбену зграду на Новосељанском путу на земљишту под топогр. бр. 1881“. Зидари су сада започели рад и на овој згради која се и данас налази при цркви Свете Ане.³¹

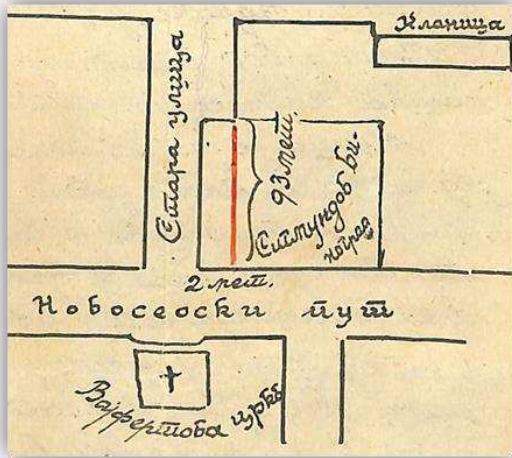
Сл. 6. Реклама Хуга Вајса, преузета из дела: Н. Милутиновић, нав. дело.

²⁹ Данас постоји мањи отвор унутар цркве, на западном зиду, у који је положена бетонска плоча која можда представља спомен плочу или један њен део (види слику 21).

³⁰М. Томандл, „Вајфертова капелица“, *Панчевац*, 25. 6. 1922, 1.

³¹ ИАП, Ф. 90, 1922. година, свежањ бр. 1747, док. бр. 7722/1922.

Наставак градње 1923. године, завршетак и датум освештења

Сл. 5. Нацрт који су молиоци доставили Сенату

Градња цркве се наставила у 1923. години и изазвала је велику пажњу, нарочито људи који су живели у том делу Панчева где се градила. Седморо Панчеваца који су живели у Старој улици, упутили су 3. маја те године Градском Сенату молбу да се премести део Сигмундовога винограда, јер је због њега улица врло узана, како би тај пут био проходнији јер туда пролазе касапи на путу до кланице. Други разлог за премештање винограда је и зато што се куће у Старој улици уопште не виде од винограда па људи мисле да је та улица пуста. Молиоци су навели и да у њиховом крају „сада зида Вајферт једну нову цркву на Новосеоски пут“ и још када би се виноград увукао „дивна би се перспектива“ тог краја показала, „уједно би и више имале вредности наше кућице“.³² Чињеница да су ових седморо људи за своју молбу користили изградњу цркве као аргументацију, говори колико је њима значила њена изградња, очекујући да ће њихов крај „оживети“ са њеном изградњом али и очекујући да ће градске власти више обраћати пажње на тај део Панчева зато што ће добити цркву и да ће за почетак услишити њихову молбу. Чак су и уцртали цркву на нацрту који су доставили Сенату, иако још није ни завршена (сл.5).

Вајферт је за изградњу и уређење цркве изабрао велика имена својих професија. Нацрт за цркву је сачинио и извршио градњу Хуго Вајс³³ који је пре а и после цркве, многе грађевине пројектовао и изградио за Вајферта али и за многе друге. Витражи у цркви потичу из пештанских радионица за израду витража а олтарску слику *Света Ана и Богородица са малим Христом* је урадио славни сликар Урош Предић. Загребачки вајар Рудолф Валдец израдио је дуборезни

Сл. 7. Звона у торњу цркве Св. Ане

³² ИАП, Ф. 90, 1923. година, свежањ бр. 1762, док. бр. 8349/1923.

³³ М. Томандл, „Вајфертова капелица“, *Панчевац*, 25. 6. 1922, 1.

оквир за Предићеву слику и олтар у целини.³⁴ Рељеф у бронзи који се налази у цркви рад је Ђоке Јовановића. У литератури се наводи да тај рељеф представља Ану и Игњаци Вајферта,³⁵ али је јасно да то нису они већ Марија и Ђорђе Вајферт (види сл. 1). Сат на звоннику и сатни механизам је урадио Павле Пантелић. Два звона за цркву је такође урадио Пантелић³⁶ и та звона су 26. августа 1923. године освештана, освештењу је присуствовао и Вајферт са својим рођацима као и велики број грађана „те је изгледало, као једно народно весеље“. До пола 11 часова звона су била подигнута и потом су zazвонили а први је уже потеглао сам Вајферт.³⁷ Кад је у питању датум освештења целе цркве, постоји неслагање у изворима, односно литератури. Феликс Милекер наводи као датум освештења 26. јул.³⁸ Тај дан је у католичком црквеном календару тада био посвећен само Светој Ани (Богородичина мајка). Још нека литература наводи тај датум али су њихови аутори готово извесно користили Милекерово дело. Сви остали извори наводе као датум освештења 9. септембар. Тај дан је у православном црквеном календару (по јулијанском календару) посвећен Св. Ани али и њеном супругу Св. Јоакиму.³⁹ Постоји мала могућност да је црква освештана два пута, на оба датума, али је много вероватније да је Милекер погрешно. Он је живео и радио у Вршцу и писао је о њему савременим догађајима, вероватно по ономе што чује и можда је чуо да је црква освештана на дан посвећен Св. Ани, али се није распитао по ком календару и као датум освештења навео је по католичком црквеном календару. У

Сл. 8. Црква Св. Ане (преузета из дигиталне базе фотографија Историјског архива у Панчеву)

³⁴ М. Веиновић, *нав. дело*, 261. Валдец је урадио и споменик Доситеја Обрадовића у Академском парку у Београду, споменик краља Петра I у Великом Бечкереку, бисте краља Александра и краљице Марије Карађорђевић („Најлепши споменик Краљу Петру у нашој краљевини у Вел. Бечкерек“, *Панчевац*, 28. 6. 1925, 2.)

³⁵ М. Јовановић, *Ђока Јовановић: 1861-1953*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2005, 242.

³⁶ На сатном механизму као и на звонима јасно пише да их је Павле Пантелић урадио. Радови „Ливнице Пантелић“ се могу срести широм Балкана. Њихови сатови се могу наћи и у Народном музеју у Панчеву али и на Саборној цркви и згради Народног позоришта у Београду и многим другим грађевинама (К. Влаховић, „Трагови славе Пантелића“, *Глас јавности*, 21.2.2001, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/02/21/srpski/R01022002.shtml>) (приступљено 2.2.2017.)

³⁷ „Освештавање звона у Вајфертовој црквици“, *Панчевац*, 2.9.1923, 2.

³⁸ С. Милекер, *Историја града Панчева*, Панчево, 163.

³⁹ Календар за 1926. годину, *Панчевац*, 7.1.1926, 5.

прилог тој теорији иде и чињеница да је Милекер погрешио чак и кад је у питању датум рођења Ђорђа Вајферта⁴⁰ али и да је црква завршена тек у септембру. Разгледница са приказом цркве Свете Ане (сл. 8) је упућена 10. августа 1923. године у Будимпешту⁴¹ и на њој се види да радови још нису потпуно завршени, зидови уз капију на улазу још увек нису малтерисани а могуће да нису ни унутрашњи радови завршени. Обавештење фирме И. М. Вајферт да је градња завршена је приспело у Градски Сенат тек 17. септембра.⁴² Врло је вероватно да је црква завршена пре 9. септембра и да је Вајферт одлучио да тог дана буде освештење цркве, на дан посвећен Св. Ани у православном црквеном календару, иако је био римокатолик, много пута је већ показао да поштује и друге вере али и да воли симболику и сигурно му је било драго што је црква Свете Ане освештана на празник те светитељке, без обзира што је по православном црквеном календару.

Вајфертова прослава јубилеја и освештење цркве 1923. године

Тачно 50 година од венчања, 31. августа, Ђорђе и Марија Вајферт су планирали да се у цркви Свете Ане у Панчеву захвале Богу на милости и измоле благослов католичке цркве,⁴³ то су и урадили и оставили натпис испод њиховог рељефа у цркви. Али главна прослава тог јубилеја, 50 година брака – „златне свадбе“ била је 9. септембра 1923. године. Тада је Вајферт прославио и јубилеј 50 година успешног рада на пољу привреде и индустрије у Србији. Та два јубилеја је Вајферт спојио са освештењем цркве Свете Ане. Тај дан је био испуњен разним догађајима, али су припреме почеле раније, изградња цркве приближавала се крају, припремао се Вајферт али и град Панчево. На седници Проширеног Сената 24. августа Вајферт је, на предлог демократског клуба градских представника, изабран за почасног грађанина Панчева, тада је почасни грађанин постао и Никола Пашић.⁴⁴ Изложени су тада бројни разлози за изабир Вајферта за почасног грађанина, наводи се да је рођен 15. јула 1850. године у Панчеву, да је ту завршио граничарску школу и реалку, да је један од главних стубова Ватрогасног Друштва у Панчеву и друго. Сенат је одредио и да се почасна диплома Вајферту кроз депутацију предвођену градским начелником Савом Надбантићем, свечано преда приликом његовог „породичног славља“ 9. септембра.⁴⁵ Те недеље 9. септембра 1923. године прослава је почела управо доделом дипломе

⁴⁰ Види фусноту 13.

⁴¹ М. Веиновић, *нав. дело*, 265.

⁴² ИАП, Ф. 90, Грађевински одсек, кутија бр. 4, 1923. година, док. бр. 1389/1923.

⁴³ М. Томандл, „Вајфертова капелица“, *Панчевац*, 25.6.1922, 1.

⁴⁴ „Педесетогодишњица рада г. Ђорђа Вајферта“, *Панчевац*, 26. 8.1923, 2.

⁴⁵ ИАП, Ф. 90, Скупшт. записници Проширеног сената самоуправног града Панчева, 1923. година.

Вајферту као почасном грађанину Панчева на ванредној седници Сената а Вајферт је нагласио да му је од свих одликовања ово најмилије. Потом су се Ђорђе и Марија одвезли до „црквице“ Свете Ане где их је чекала маса људи и цела породица, пред улазом их је поздравила Ерна Вајферт, ћерка Отона Вајферта,⁴⁶ предавши им букет златног класја.⁴⁷ Многи чланови породице долазили су и из иностранства да би присуствовали овом догађају. Вајфертова рођена сестра Ана Грамберг је још 31. маја упутила Сенату молбу за дозволу привременог боравка од 3 месеца у Панчеву за њену унуку Ирму Рипку из Будимпеште⁴⁸ и за ћерку Нину Порш из Беча и њеног трогодишњег сина Хелмута, ради присуствовања „при светковини златних сватова њеног ујака госп. Ђорђа Вајферта“.⁴⁹ Свечаност је почела и апостолски администратор Рафаел Родић је уз асистенцију свештенства „осветио цркву“ и одржао понтификалну мису и захвалио се Вајферту на овој задужбини. После службе Божије, Родић је благословио сретан педесетогодишњи брак. Затим је уследило честитање у цркви које је трајало више од једног сата, око пола 12 часова из Београда је дошло преко 250 гостију који су дошли да честитају Вајферту, били су ту представници првог београдског градског друштва и многе друге важне особе. Уследило је честитање у пивари, потом је био приређен банкет на коме је било позвано више од 400 људи. Око пола 18 часова завршен је ручак и људи су се разишли својим кућама чиме је завршен овај велики дан.⁵⁰ Прослава обележавања јубилеја је настављена у Београду, где је такође врло свечано обележена.⁵¹ После прославе, Вајферт је желео да испуни обећање дато приликом полагања камена темељца, да ће цркву ставити у употребу верницима и шаље Сенату молбу „за употребу зграде, коју је на основу грађ. дозволе издате под сен. бр. 4120/922 (...) саградио“. Дозвола за употребу издата је 26.

Слика 9. (Градска библиотека Панчево, завичајна збирка разгледница); слика је доступна и на: <http://pancevovaros.com/zaduzbina-dorda-vajfert/> (приступљено 9. 2. 2017.)

⁴⁶ Отон Вајферт је био син Карла, стрица Ђорђа Вајферта, дакле Ерна је Ђорђу била братаница.

⁴⁷ „Прослава педесетогодишњице г. Ђорђа Вајферта“, *Панчевац*, 17.9.1923, 1.

⁴⁸ ИАП, Ф. 90, 1923. година, свежањ бр. 1762, док. бр. 8843/1923.

⁴⁹ ИАП, Ф. 90, 1923. година, свежањ бр. 1762, док. бр. 8842/1923.

⁵⁰ „Прослава педесетогодишњице г. Ђорђа Вајферта“, *Панчевац*, 17.9.1923, 1.

⁵¹ Више о прослави у Београду прочитај у књизи: С. Дамњановић и др, *наведено дело*, 115-120.

септембра 1923. године.⁵² Дозвола за употребу грађевине при цркви издата је још у мају те године.⁵³ На фотографији (сл. 9) чији је издавач била књижара Е. Дунајчек из Панчева⁵⁴ видимо завршену цркву Свете Ане и видимо да је била највероватније јесен кад је слика настала јер на дрвећу нема лишћа, можда већ 1923. године. На слици се види изгледа и свештеник и можемо рећи да је црква у тренутку кад је сликана већ постала „жива“.

Сл. 10. Портал и Вајфертов гроб на римокатоличком гробљу у Панчеву

Изградња портала и Вајфертов тестамент. Јубилеј 60 година брака

Година 1924. није добро почела за породицу Вајферт, 1. јануара је умрла Вајфертова сестра, Ана Грамберг у 76 години живота. Она је, као и њен брат била велика добротворка и била је веома поштована у Панчеву. Смрт сестре, која је само 2 године старија као да је подсетила Вајферта да је и он у позним годинама живота.⁵⁵ Можда је из тог разлога одлучио да ове године састави тестамент и да на улазу у римокатоличко гробље изгради монументалну порталну грађевину у византијском стилу. Ту грађевину је Вајферт комбиновао са породичном гробницом својих предака и рођака⁵⁶ и пошто је Вајферт променио своје намере за намену цркве Свете Ане, готово сигурно је ову грађевину саградио да означава место његовог гроба. Градња ове грађевине је дозвољена на седници Градског Сената 2. априла 1924. године а пројектант је био поново Хуго Вајс.⁵⁷ Тестамент Ђорђа Вајферта је рађен у Првостепеном Суду за град Београд 5. августа 1924. године. Вајферт у тестаменту наводи да нема деце и зато своју заоставшину оставља деци свог брата и својих

⁵² ИАП, Ф. 90, 1923. година, свежањ бр. 1765, док. бр. 13540/1923.

⁵³ ИАП, Ф. 90, 1923. година, свежањ бр. 1761, док. бр. 7964/1923.

⁵⁴ М. Веиновић, *нав. дело*, 265.

⁵⁵ „ЋАна Грамберг“, *Панчевац*, 6.1.1924, 4.

⁵⁶ F. Mileker, *Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3–1923*, Pančevo, 21.

⁵⁷ ИАП, Ф. 27, кутија бр. 165, 1920-1924: Планови, предрачуни и рачуни у вези са зидањем цркве Свете Ане, портала и гробнице на католичком гробљу (док. бр. 3675)

сестара као и деци покојне сестричине Еле Коша⁵⁸, али под одређеним условима. За извршиоца тестаментa је одредио сестрића Фердинанда Грамберга коме је оставио и рудник *Костолац*, али под условом да из чистог прихода тог рудника (све што се добије од експлоатације рудника по одбитку свих трошкова и амортизација) подигне, како Вајферт наводи: „У мом родном месту Панчеву, на земљишту код цркве Св. Ане дом за смештај и издржавање од најмање 30 сирочади из Панчева и околине“. Када се тај дом подигне, Грамберг је имао и услов да предузме све што треба да се тај дом прогласи за јавну задужбину под називом „задужбина Ђорђа и Марије Вајферт“ и да у ту задужбину укључи и цркву Свете Ане у Панчеву са целокупним земљиштем. Вајферт је замислио у тестаменту да том задужбином управља одбор од 4 лица: Фердинанд Грамберг, Драгутин Протић, Херман Грамберг и Ото Вајферт и да се дом издржава из прихода рудника *Костолац* а ако нешто од чистог прихода претекне, да се употреби за стварање једног фонда све док он не достигне суму потребну да се од његовог прихода осигура опстанак дома и „моје цркве Св. Ане у Панчеву“. И тек кад тај фонд достигне ту висину, услов престаје и Фердинанд Грамберг ће приходом од

Сл. 11. Ђорђе и Марија испред цркве Св. Ане (слика преузета из *Политике*, 5. 9. 1933.)

Костолац слободно располагати као неограничени сопственик. У тестаменту Вајферт наводи и да ако би пре смрти претворио *Костолац* у акционарско друштво да ће његове акције наследити Фердинанд Грамберг, али под истим условима.⁵⁹ Судаћи по томе колико Вајферт пажње посвећује у тестаменту цркви Свете Ане и колико брине о њеном трајном опстанку, видимо да му је она много значила. А чињеница да осталу своју имовину, осим пар изузетака, уопште ни не помиње, то потврђује али и наглашава. Међутим, иако је тада имао 74 година, Вајферт не само што је жив и здрав дочекао крај те године, већ је доживео, заједно са супругом и „дијамантску свадбу“, односно јубилеј 60 година брака који су прославили почетком септембра 1933. године. „Благодарење је приређено у цркви коју је

⁵⁸ Ела је заправо Вајфертова братаница, ћерка његовог брата Хуга; грешка у препису тестаментa.

⁵⁹ ИАП, Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970) (= Ф. 12), док. 1896, препис тестаментa Ђорђа Вајферта 1924, Београд.

саградио сам јубилар.“⁶⁰ Поводом тог јубилеја, Ђока Јовановић је направио медаљон на којем су приказани Ђорђе и Марија на аверсу а на реверсу, Богородица са Христом и Св. Аном⁶¹ која држи, готово сигурно, модел управо цркве Свете Ане. Дакле, поново је црква Свете Ане била дом великог Вајфертовог јубилеја а она ће бити и значајно место у последњем великом догађају везаног за Вајферта, његовој смрти.

Смрт Ђорђа Вајферта 1937. године

Ђорђе Вајферт је преминуо 12. јануара 1937. године у својој вили у Београду.⁶² Ту се скупио велики број угледних личности 13. јануара, а сутрадан је ковчег са посмртним остацима Вајферта пренесен из виле у двориште пиваре у Београду где су три католичка свештеника одржала кратак помен. После пиваре, литија је ишла до Народне банке, где су такође држани говори истакнутих личности којима су се опростили од Вајферта. Потом је поворка ишла до савске обале, три католичка свештеника су поново одржала кратак помен а потом је у име масонске Велике ложе *Југославија* говор одржао Душан Милићевић. Београд се опростио од Вајферта чији су потом посмртни остаци бродом *Свети Ђорђе* пренесени у Панчево и изложени у његовој задужбини, цркви Свете Ане.⁶³ Црква Свете Ане била је 14. јануара поподне и 15. јануара ујутро, место доласка многих људи који су дошли да се опросте од Вајферта. И 15. јануара у 11 часова отпочело је опело у цркви, тада је око ње било преко 2000 људи, међу којима су били и гувернер Народне банке Радосављевић и вицегувернери Ловчевић и Белин. Пред црквом су били и ватрогасци, чланови многих друштва а био је и постројен „одред војника с музиком“. Ковчег са посмртним остацима постављен је катафалк пред црквом и после црквеног обреда, „*први се поклонио сени покојника изасланик Његовог Величанства Краља*“ па је ученица грађанске школе Палекова одржала говор на немачком језику. У име Панчеваца говорио је градоначелник Васа Исајловић. У име Немаца и свих немачких културних и других организација говорио је евангелистички сениор Кунт, говорио је и др Јамбришак у име Управе државних монопола у којој је радио Вајферт. Евангелистички пастор Турек из Београда је одао пошту Вајферту у име престоничких Немаца. Црква Свете Ане је тако последњи пут „угостила“ свог ктитора. Потом је формирана поворка и „незапамћено

⁶⁰ „Један тренутак са дијамантске свадбе г-ђе и г. Ђорђа Вајферта“, *Политика*, 5.9.1933, 7.

⁶¹ М. Јовановић, *нав. дело*, 245. Поред овог рада и рељефа Ђорђа и Марије у цркви Св. Ане, Јовановић је радио још много радова, рељефа али и споменика, као што су: споменик Јосифу Панчићу у Академском парку, споменик Вуку Караџићу у Београду и многе друге. (М. Јовановић, *нав. дело*, 227-234.)

⁶² „Умро је најстарији београдски индустријалац и почасни гувернер Народне банке Ђорђе Вајферт“, *Политика*, 13.1.1937, 5.

⁶³ „Посмртни остаци пок. Ђорђа Вајферта јуче су свечано испраћени до савског пристаништа, одакле су бродом пренесени у Панчево“, *Политика*, 15.1.1937, 6.

велики спровод“ је кренуо око 11:30 часова ка римокатоличком гробљу где говорио и православни свештеник Ковачевић, он је нагласио да је Вајферт пример свим Немцима у Југославији како треба живети и радити „у крилу нашег народа“. У име слободних зидара последњу пошту су му одали Шокорац из ложе *Побратимство* и Милићевић из Велике ложе *Југославија*. Отпевана је и религиозна песма на немачком и ватрогасна химна и потом је ковчег са посмртним остацима Вајферта положен у породичну гробницу.⁶⁴ У литератури се може наћи податак да католичка Црква није дозволила да се Вајферт сахрани у својој задужбини цркви Свете Ане, због његове припадности слободном зидарству,⁶⁵ али видели смо у претходном делу текста да он није ни намеравао да у тој цркви буде сахрањен, већ је за означавање свог гроба саградио портал на гробљу, у супротном би се требали запитати зашто је Вајферт уопште саградио портал. Можда је тај погрешан закључак настао због чињенице да католички свештеници нису држали говоре испред цркве и на гробљу.

Вајфертова црква после Вајфертове смрти

Вајфертов тестамент је отворен неколико дана после његове смрти. Пошто је од његовог састављања прошло много година, у међувремену је дошло до неких промена и тестамент није могао одмах бити остварен, на пример, рудник *Костолац* је претворен у акционарско друштво (1925. године).⁶⁶ Тестамент није могао бити одмах остварен ни због услова који је сам Вајферт поставио у тестаменту. Вајферт је изгледа, планирао да у Панчеву подигне велико сиротиште још 1923. године,⁶⁷ али како то није успео за живота, желео је да се оснује барем после његове смрти и зато је ставио као услов за остваривање тестаamenta, између осталог, да се подигне дом за сирочад. Али из нама доступних извора не може се знати да ли је тај дом заиста и основан⁶⁸ као ни шта се дешавало са црквом Свете Ане за време Другог светског рата који је уследио. После четворогодишње окупације, дошао је дан ослобођења 6. октобар 1944. године. После тога, бивши власници пиваре у Панчеву, односно њени акционари су, као сарадници окупатора, изгубили свако право на Пивару.⁶⁹ Одлука да

⁶⁴ „Посмртни остаци Ђорђа Вајферта јуче су сахрањени на немачком гробљу у Панчеву“, *Политика*, 16.1.1937, 6.

⁶⁵ С. Дамњановић и др, *нав. дело*, 205.

⁶⁶ С. Илић, С. Јерковић, В. Булајић, *нав. дело*, 43.

⁶⁷ „Како наш градоначелник репрезентује наш град“, *Панчевац*, 25.6.1922, 2.

⁶⁸ Извесно је да је дом за сирочад подигнут али да је кратко постојао. Чињеница да се данас *Споменак* – дом за децу без родитељског старања, налази врло близу цркве Свете Ане, наводи на помисао да би тај дом за сирочад, ако је заиста основан, могао бити претеча данашњег *Споменка*.

⁶⁹ М. Koršoš, О. Trifu, *Pivara u Pančevu 1722-1972* (репринт књиге из 1972. године), *Istorijski arhiv u Pančevu*, Pančevo 2012, 101-102.

се конфискује покретна и непокретна имовина И. М. Вајферт пиваре и фабрике слада

Сл. 12. Предићева олтарска слика у цркви Свете Ане, пре крађе (фотографија се чува у цркви Св. Карла Боромејског)

д. д. из Панчева у корист државе Демократске Федеративне Југославије донета је 3. фебруара 1946. године. Између осталог тада је донета и одлука да се конфискују и некретнине под топографским бројем 1881/1, односно црква Свете Ане са двориштем.⁷⁰ У поседу Пиваре из Панчева, која је наставила са радом на челу са новом управом, у првим годинама после рата, поред цркве, налазила се и зграда при цркви.⁷¹ Дакле, црква се нашла под управом државе, односно

локалних градских власти, другим речима, црква је национализована. Тада је црква запостављена, богослужења су се одржавала само на „благдан“ Свете Ане до 1972. године а после тога је „све затихнуло“. Тадашња власт није се много бринула о овоме објекту и црква је доспела у лоше стање, чак је 1984. године из цркве украдена олтарска слика Уроша Предића, изузетне уметничке вредности. Тада се показало да представници тадашње власти нису обраћали пажњу овој цркви и да је нису обилазили. У службеном извештају су написали да се крађа могла догодити између 1. новембра 1983. године и 22. фебруара 1984. године када је крађа откривена, дакле, црква није обилажена скоро 4 месеца. Против крадљивца овог дела је вођен судски процес али је слика потпуно уништена. Власт је убрзо после овог догађаја дала цркву на трајно коришћење римокатоличкој жупној цркви Св. Карла Боромејског и уз залагање жупника Јерка Феље, 26. јула 1986. године црква је поново освештана и стављена у употребу за богослужења. Прота Вељко Оњин је потом израдио и поклонио цркви нову олтарску слику.^{72 73} Ова слика је „верна копија“ Предићеве слике, коју је Оњин радио вероватно имајући пред собом један медаљон, готово извесно направљен поводом Вајфертовог јубилеја 60 година брака (види сл. 15. и 24). Вајферт је „на отварању гостима делио медаљоне са репродукцијом Предићеве слике“. Случај са крађом слике коју је извео Б. Димитријевић, пробудио је тада пажњу људи. „Панчевац“ је током децембра 1984. године писао о том случају али и о самој цркви. Ти текстови нам откривају да је тада црква скоро потпуно заборављена и да је изгледала као да крије неку тајну, чак и наслов једног чланка носи назив *Тајна Вајфертове*

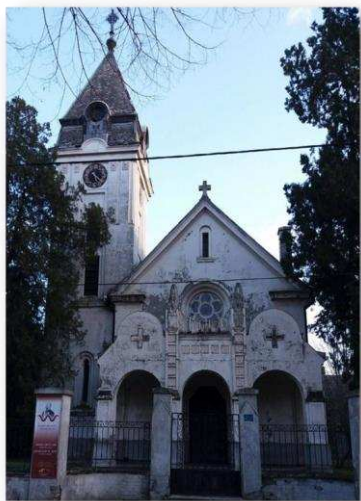
⁷⁰ Необрађена архивска грађа, из групе докумената о конфискацији имовине И. М. Вајферт пиваре, документ: Градска комисија за конфискацију по чл. 30. у Панчеву, број 3119, 3.2.1946. година.

⁷¹ М. Koršoš, О. Trifu, *нав. дело*, 106.

⁷² N. Ješić, „Proslava Sv. Ane u Pančevu“, *Zvonik*, avgust 2002, <http://www.zvonik.rs/arhiva/942/ZV08.html> (приступљено 10.1.2017.)

⁷³ Више о обнови цркве 1986. године: *Kronika Samostana Franjevacu konventualaca u Pančevu*, која се чува у цркви Св. Карла Боромејског у Панчеву.

цркве. Наводе се и разлози њене тајанствености, нема података о њој, Милекер

Сл. 13. Данашњи (25. 1. 2017.)
изглед цркве Свете Ане, прочеље

наводи само пар података, док црквене хронике и други „ћуте“ о њој, никада није пронађен ни списак инвентара „капеле“. Тада је било људи који су чак погрешно сматрали да она никада није била ни освштана јер су „Вајфертови од ње мислили да направе породичну гробницу а Црква се томе противила“. Ти људи су сматрали да је управо због тога Вајферт подигао порталну грађевину.⁷⁴ Човек који је веома заслужан да црква Свете Ане изађе из сенке заборавља, Јероним (Јерко) Феља умро је на „благдан“ Св. Ивана, 27. децембра 2000. године у Ријеци. Његово највеће дело била је управо обнова цркве Свете Ане и зато је на вест о његовој смрти, жупник Михаљ Ереш одлучио да

прва миса за покој његове душе буде баш у тој цркви.⁷⁵ Црква Свете Ане је после 1986. године „упловила у мирне воде“ и више није потпуно запостављена, у њој се од тада одржавају богослужења а пазило се и на њен спољашњи изглед. Стручњаци Завода за заштиту споменика културе су 2015. године радили на поправци једног од два анђела која се налазе изнад улаза у цркву које је било оштећено.⁷⁶

Поглед на цркву са уметничке стране и данашње стање цркве

Црква је саграђена духу сецесије, нарочито торањ и разуђене кровне површине, на бифорним прозорима присутни елементи византијске архитектуре. На западној фасади и ентеријеру олтарског простора преовладава неоготика. Грађевина је неправилне основе јер има сакристију и звоник, оријентисана север – југ. Приземна дворишна зграда је такође изграђена у стилу сецесије. На витражима на бифорним прозорима се налазе представе светитеља и светитељки:

Св. Флоријан, Св. Варвара, Св. Георгије, Св. Габријел (источни зид), Св. Игњације, Св. Софија, Св. Јосиф, Св. Елизабета, Св. Антоније и Св. Марија Магдалена (западни зид). У розетама се налазе и представе Исуса Христа у декоративном флоралном

⁷⁴ М. Шашић, „Тајна Вајфертове цркве“, *Панчевац*, 21.12.1984, 4.

⁷⁵ N. Ješić, „Umro fra Jeronim Vjekoslav Felja, franjevac konventualac“, *Zonik*, februar 2001.
<http://www.zvonik.rs/arhiva/762/ZV07.html> (приступљено 10.1.2017.)

⁷⁶ <http://rtvpancevo.rs/Vesti/Kultura/novo-pero-za-anela-na-crkvi-svete-ane.html> (приступљено 17.1.2017.)

оквиру.⁷⁷ На источном зиду у цркви, налази се и плоча на којој пише: „Georg Weifert, 17. juli 1886 – 15. sept. 1914, Gefallen im Weltkrieg“. Овај Георг, који је пао у „Великом рату“ био је унук једног од стричева Ђорђа Вајферта – Карла, тј. син Карловог сина Густава."⁷⁸

Данас се црква Свете Ане налази у улици Ослобођења под бројем 74/а. „Црква Свете Ане – Вајфертова капела“ утврђена је за споменик културе 25. јануара 2000. године. Споменик културе се налази „на катастарским парцелама: бр. 2549/1 КО Панчево (црква са двориштем) у приватној својини – власник Римокатоличка црква и бр. 2549/2 КО Панчево (дворишна зграда) у друштвеној својини“.⁷⁹ Двојезична богослужења одржавају се у цркви сваке суботе од 18 часова, службу држи жупник, велечасни Роберт Пашчик. Потребне верника се углавном обављају у цркви Светог Карла Боромејског јер у Панчеву више нема толико католика као кад је Вајферт подигао цркву Свете Ане.

Закључак

Црква Свете Ане саграђена је у тренутку када је римокатоличком, нарочито немачком, становништву Панчева била врло потребна. Пре изградње цркве, Панчево је имало само једну римокатоличку цркву која није била довољна за верске потребе преко 6000 римокатолика. Црква је била врло значајна и становништву свих вера у дела Панчева где је црква саграђена. Они су цркву доживели као почетак „оживљавања“ њиховог краја и то не само зато што су добили сат на видику већ и зато што су добили значајну грађевину коју је подио гувернер Народне банке и велико име тога доба, Ђорђе Вајферт. Он је најпре планирао подићи мању грађевину без торња, како „Политика“ наводи, капелу, али је услишио молбе становништа у крају где је градио грађевину, али и панчевачких католика и подигао цркву у част својим родитељима. Додатно у част Вајфертове мајке, црква је понела име Свете Ане. Вајферт је цркву, али и дворишну зграду при цркви, изградио потпуно легално уз дозволу тадашњих градских власти. За изградњу и декорисање цркве, Вајферт је ангажовао многа значајна имена тог доба као што су Хуго Вајс, Урош Предић, Ђока Јовановић, Павле Пантелић. Чињеница да је Вајферт у овој цркви окупио дела тако великих имена, чија дела красе Панчево, Београд и многа друга места, и да је уложио

⁷⁷ П. Васић, *нав. дело*, 330.

⁷⁸ ИАП, Ф. 13 Гимназија „Урош Предић“ – Панчево (1863-1964), Magyar királyi állami főreáliskola, уписница бр. 106 (87), 1899-1900, трећи разред.

⁷⁹ Закон о културним добрима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 71/94, 17.2.2000, одлука о утврђивању цркве Св. Ане – Вајфертове капеле у Панчеву за споменик културе.

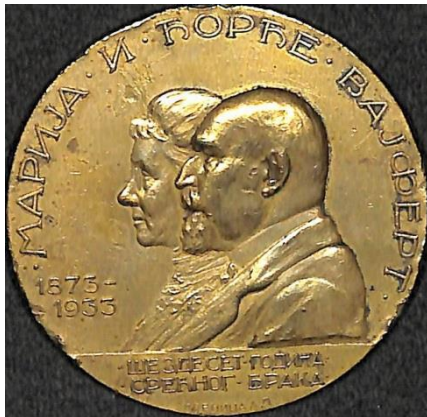
велика новчана средства, у годинама када је много новца потрошио на поправку својих објеката оштећених у Првом светском рату, говори колико је њему ова црква значила. Колико му је значила црква говори и то да је приликом полагања камена темељца заплакао и да је свој највећи јубилеј, 50 година рада и брака обележио заједно са освештењем те цркве. Католичка Црква није имала удела у изградњи цркве али је црква Свете Ане по прописима освештана од стране Цркве, 9. септембра 1923. године. Чињеница да је цркву осветио апостолски администратор Рафаел Родић говори да је званична Црква подржала, и са црквене стране легализовала подизање цркве а чињеница да је годину дана пре тога, на свечаности полагања камена темељца, присуствовао председник Католичке црквене општине Панчева, Јован Граф, говори да је Вајферт имао подршку и локалне панчевачке католичке организације. После прославе великог јубилеја у којима је црква Свете Ане била важан део, Вајферт је њу предао на коришћење католицима али је није заборавио и већ следеће године у свом тестаменту јој посвећује нарочиту пажњу бринући за њен опстанак и после његове смрти. Судаћи по томе да своју осталу многобројну имовину уопште ни не помиње у тестаменту, осим пар изузетака, говори да је црква имала посебно место у његовом животу. Вајферт је, са супругом Маријом у тој цркви обележио и јубилеј 60 година брака. Црква је била важна за његов живот али и у тренуцима после његове смрти, у њој је одржано опело и у њој су се људи последњи пут опростили од Вајферта пре него што је сахрањен на католичком гробљу у Панчеву. Убрзо после смрти свог ктитора и заштитника, црква је заборављена и запала је у јако лоше стање. Толико је заборављена да су људи 80-их година 20. века веровали да крије неку тајну и такво стање је трајало све до 1986. године када је „оживела“.

Људи у прошлости али и људи данас нису сигурни који термин одговара овој Вајфертовој задужбини, црква или капела? Грађевина је мања од Успенске цркве или цркве Св. Карла Боромејског али је већа од капеле Драгићевића, дакле, по величини је нешто између. Она је била стављена на располагање верницима, дакле није била намењена само породици Вајферт, тако да није могла бити њихова породична капела. У њој су држана богослужења али се нису водиле црквене књиге тако да и у погледу функција можемо рећи да је нешто између. У прошлости, термин „црква“ је најчешће коришћен у изворима, међутим, фале нам извори да би потврдили да је то потпуно одговарајући термин, на пример, не можемо утврдити да ли су богослужења држана редовно пре Другог светског рата. Такође, чешћа је појава да поједина личност или породица на свом поседу и о свом трошку подигне капелу, али са друге стране, није уобичајено да капела буде намењена за богослужење као што је ова Вајфертова задужбина, то је једна од главних функција цркве.

Због временског ограничења истраживања али и због мањка извора, за даља истраживања остала су отворена, после нашег истраживања, два питања: шта се дешавало са црквом Свете Ане током Другог светског рата, односно да ли је реализован Вајфертов тестамент и основан дом за издржавање сирочади и те цркве. Такође, и архитектонски план цркве још увек није пронађен. Покушаћемо да у будућности на та питања нађемо одговоре и употпунимо нашу слику о цркви Свете Ане али и о Вајферту.

Осим што лик Ђорђа Вајферта краси новчаницу од 1000 динара, његова дела красе места широм Србије а дело које је њему нарочито значило, црква Свете Ане краси наш град Панчево, она чека да људи данашњег доба схвате њен значај и да почну да је упознају и откривају њене „тајне“.

Илустративни прилози:

Сл. 14. Аверс медаљона, Марија и Борђе Вајферт (ИАП, Ф. 12, бр. 1797)

Сл. 15. Реверс медаљона, Богородица са Христом и Св. Анџом (ИАП, Ф. 12, бр. 1797)

Сл. 16. Крст на врху торња

светиј Св. Ани. У њој ћемо се 31. августа 1923. године најскрушеније захвалити драгом Богу на његову неизмерну милост и измолити благослов хришћанско католичке цркве.

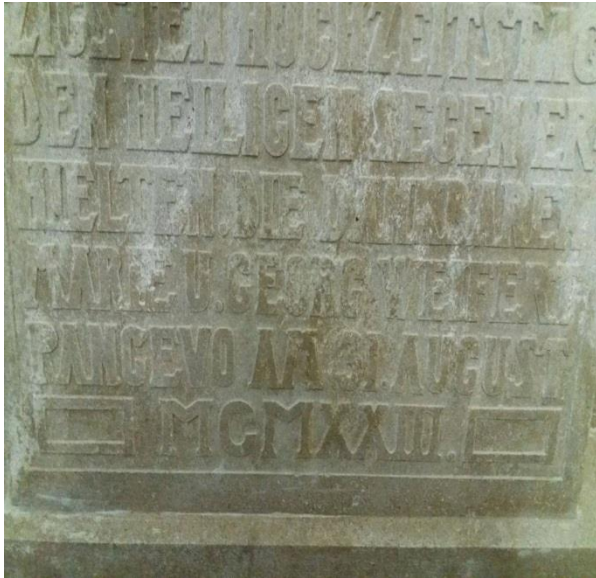
Полагање темељног камена обављено је 18. јуна 1922. године за владања Његовог Величанства Краља Александра; црквени чин извршио је велечасни господин Казимир пл. Брођањи отац председник часног миноритског манастира у Панчеву.

Нацрт за ову Капелу сачинио је панчевачки градитељ Хуго Вајс, који је и градњу извео“.

Сл. 17. „Панчевац“ од 18.06.1922. године

Сл. 18. Плоча на источном зиду цркве Св. Ане

Сл. 19. Натпис испод рељефа Марије и Ђорђа Вајферта, са датумом настанка (31. август)

Сл. 20. „P. G. PANTELIĆ“, натпис на звону у торњу цркве Св. Ане

Сл. 21.
Бетонска плоча која се налази у отвору на западном зиду цркве Св. Ане

Sophie Mayer, Margit Kiss de Kisbari, Gabriella Elmer, Ferdinand Gramberg, Marie Wenger, Herman Gramberg, Nina Herbatschek, Emilie Cservenka, Louise Weifert, Fanny Sommerfeld. **Први ред:** Nina Porsch, Vera Gramberg, Adolf Gramberg, Paula Kiss de Kisbari, **Marie Weifert, Georg Weifert**, Ana Gramberg, Gisella Weifert, Vilma Bauer, Ignatz Weifert. **Испред првог реда су:** Helmut Porsch, Erna Weifert, Sopie Elmer, Fritz Weifert, Agenor Hermann, Franz Herbatschek, Dora Ripka.

Четврти ред: Georg Elmer, Feri Mayer, Wilhelm Mayer, Tibor Magyari Kossa, Karl Weifert, Wilhelm Weifert, Leopold Wenger, Stephan Weifert, Anton Andreovich, Camillo Ripka. **Трећи ред:** Elsa Mayer, Franz Mayer, Else Mayer, Otto Weifert, Viola i Jolanta Magyari Kossa, Karl Weifert, Emilie Hermann, Marie Andreovich, Aurel Cservenka, Margit Feld, Irma Ripka. **Други ред:** Otto Porsch,

Опис слике: окупљена породица поводом „златне свадбе“ Ђорђа и Марије Вајферт, 9. септембра 1923. године. Фотографију чува Вера Стокић из Панчева, унука Софије Мајер и Франца Мајер.

Сл. 22. Витражи у цркви

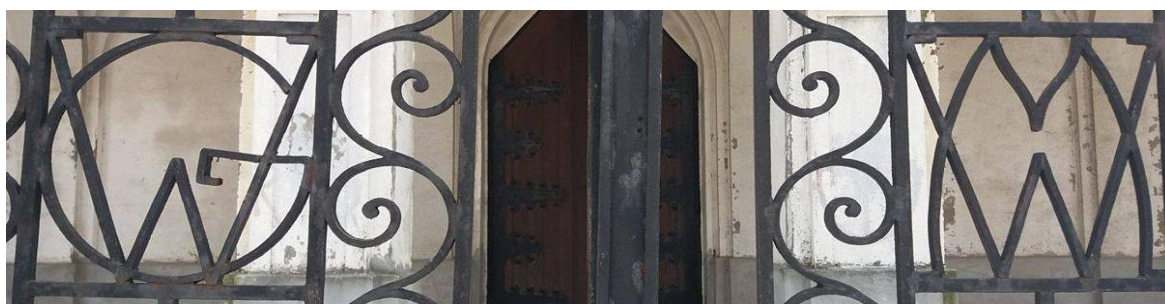
Сл. 23. Сатни механизам у торњу цркве (Павле Пантелић)

Сл. 24. Олтарска слика Вељка Оњина

Сл. 25. Унутрашњост цркве

Сл. 26. Иницијали Ђорђа и Марије Вајферт (Georg Weifert, Marie Weifert) на капији испред улаза у цркву

Б р о ј 4120

1922.

Т О Р Љ Е В А Ј О Б Е Р Т из Панчева моли дозволу за градњу једне капеле и рушеће 2 дашчана магацина на Новосељанском путу под бр. 43/1723.

Градски грађ. Одељак предлаже записник грађевинске комисије са предлогом да се тражена дозвола уз услове наведее у комисијском протоколу и з д а .

Р е ш е њ е .

У решењу горње молбе, те на основу предлога грађ. комисије издаје се овим тражена дозвола тим, да се имаде градитељ при градњи строго придржавати свију у комисијском записнику наведених услова.

О чему се Т О Р Љ Е В А Ј О Б Е Р Т уз приклоп 6 ком. цртежа и оверованог преписа грађ. комисије, гр. полиција те гр. грађ. одељак, потврди уз приклоп свију списа тим, да исти градњом води надзор и по завршетку истог уз поврат списа амо јави, - извештавају.

П а н ч е в о из седнице гр. Сената одржане 13 априла 1922

Нагданић

градски-начелник.

Сл. 27. Дозвола Вајферту за градњу цркве Св. Ане издата 13. априла 1922. године

I. ЛИТЕРАТУРА:

1. П. Васић, *Уметничка топографија Панчева*, Матица српска, Нови Сад 1989.
2. М. Веиновић, *Панчево на старим разгледницама: 1898-1941: културно – историјски и сликовни летопис*, Од „Принт арт“ Панчево и Завод за заштиту споменика културе Панчево, Панчево 2007.
3. С. Дамњановић и др, *Монографија: Ђорђе Вајферт: 1850-1937*, Фондација „Ђорђе Вајферт“, Београд 2015.
4. С. Илић, С. Јерковић, В. Булајић, *Ђорђе Вајферт – визионар и прегалац: лична и пословна илустрована биографија (1850–1937)*, Народна банка Србије, Београд 2010.
5. М. Јовановић, *Ђока Јовановић: 1861-1953*, Галерија Матице српске, Нови Сад 2005.
6. М. Koršoš, О. Trifu, *Pivara u Pančevu 1722-1972* (репринт књиге из 1972. године), Istorijски архив у Pančevu, Pančevo 2012.
7. С. Милекер, *Историја града Панчева* (репринт књиге из 1925. године), Историјски архив у Панчеву, Књижара „Прота Васа“ и „Дечје новине“ – Горњи Милановац, Панчево 1994.
8. F. Mileker, *Porodica Weifert i pivara u Pančevu od 1722/3 – 1923*, Istorijски архив Pančevo, Pančevo 2014.
9. Н. Милутиновић, *Наше вароши Панчево* (репринт књиге из 1922. године), Историјски архив у Панчеву и књижара „Прота Васа“, Панчево 2004, 7-8.
10. D. Rankov, *Ulice i trgovi Pančeva*, Istorijски архив Pančevo, Pančevo 1982.
11. Ђ. Станић, Б. Вајферт – Станић, *Ђорђе Вајферт: добовољац, коњаник и добротвор*, Удружење ратних добровољаца 1912-1918, њихових потомака и поштовалаца Београд, Београд 2011.
12. М. Томандл, *Панчево за време Првог светског рата 1914-1918*, Историјски архив у Панчеву, Панчево 2014.

II. ИЗВОРИ:

1. Историјски архив у Панчеву

1. Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970)
2. Ф. 13 Гимназија „Урош Предић“ – Панчево (1863-1964)
3. Ф. 27 И. М. Вајферт, пивара и фабрика слада Д. Д. – Панчево, 1875-1945.
4. Ф. 90 Градско поглаварство 1919-1941.
5. Необрађена архивска грађа, из групе докумената о конфискацији имовине И. М. Вајферт пиваре, документ: Градска комисија за конфискацију по чл. 30. у Панчеву, број 3119, 3. 2. 1946. година.

III. ШТАМПА:

1. Панчевац
2. Политика

IV. ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

- <http://www.catholic-zr.org.rs/language/sr/istorija/>

- A. Petrović, „Đorđe Vajfert nije rođen 15. juna nego 15. jula“, *Политика*, 16. 6. 2015, <http://www.politika.rs/sr/clanak/330503>
- N. Ješić, „Proslava Sv. Ane u Pančevu“, *Zvonik*, avgust 2002, <http://www.zvonik.rs/arhiva/942/ZV08.html>
- N. Ješić, „Umro fra Jeronim Vjekoslav Felja, franjevac konventualac“, *Zvonik*, februar 2001, <http://www.zvonik.rs/arhiva/762/ZV07.html>
- <http://rtvpancevo.rs/Vesti/Kultura/novo-pero-za-anela-na-crkvi-svete-ane.html>
- К. Влаховић, „Трагови славе Пантелића“, *Глас јавности*, 21.02.2001, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/02/21/srpski/R01022002.shtml>

V. ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

1. Закон о културним добрима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 71/94, 17.02.2000, одлука о утврђивању цркве Св. Ане – Вајфертове капеле у Панчеву за споменик културе

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

1. Краљевина СХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
2. Док. - документ

НАПОМЕНЕ:

*Слике 2, 16, дело су Милице Дуждевић и најискреније јој захваљујем.

*Слике 1, 7, 10, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, дело су аутора овог текста.

*У истраживању су ми помогли: госпођа Ана Костолањи, жупник Роберт Пашчик, Маја Пујин и други сарадници из Историјског архива у Панчеву и ја им се најискреније захваљујем. Посебну захвалност дугујем Маји Пујин која је, осим што ми је омогућила да своје истраживање успешно завршим, допринела и да ми двомесечно истраживање у Историјском архиву у Панчеву, буде и занимљиво и подстицајно за будуће радове. Захваљујем и проф. Александру Ђорђевићу, проф. Дубравки Ђорђевић и др Драгољубу Цуцићу на указаном поверењу и подршци, Заводу за заштиту споменика културе у Панчеву као и свим својим пријатељима и породици.

CHURCH OF SAINT ANNE, ENDOWMENT OF GEORG WEIFERT IN PANCEVO

Nikola Z. Koneski

Student of history at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade

SUMMARY: The Roman-Catholic church of Saint Anne in Pancevo was built in 1923. by Georg Weifert. Even though the church was a part of Weifert's important life events, there is not a single scientific work about it and much information of it has been mostly unknown until now. Because the existing literature mentions it only in passing, we had to turn to sources on a larger scale. When interpreting them, we can conclude that the church meant a lot not only to Weifert, but also to the whole city of Pancevo, especially to the Catholic part of the population and the citizens inhabiting the part of town where it was built. In the time before it, Pancevo had only one Roman-Catholic church which was not enough for the religious need of over six thousand Catholics so the city was in dire need of another one. Initially, Weifert planned to build a smaller one without the tower, but he changed his mind and built the church which he had dedicated to his parents. He also decided that it should be the place for his grand celebration of his 1923 jubilee and remain as a memory of that event. Weifert built the church with the consent from town authorities and for its construction and decoration he hired great experts, the architect was Hugo Weiss and the church became a home to many works made by famous artist of the time: Uros Predic, Djoka Jovanovic and Pavle Pantelic. In literature we can find that the church was consecrated on the 26th of July 1923 but all sources confirm that it was actually on the 9th of September the same year when Weifert celebrated the great work and fifty-year marriage jubilee, merging both events. Weifert and Marie marked their sixty-year marriage jubilee in 1933 in the church. But before that, in a testament made in 1924. Weifert gave a detailed instructions on how the church was going to be maintained in the events after his death. When he died in 1937, the church held a requiem where the people had made their final goodbye from him before he was buried. After the Second World War, the church was nationalized and started to decay. The exterior had collapsed and the altar painting was stolen, but all that changed in 1986 when the church was rebuilt and since then it has been well maintained.

Биографија

Никола Конески је рођен 14. августа 1996. године у Панчеву. Од 2015. године је студент историје на Филозофском факултету у Београду. Био је учесник многобројних такмичења у области историје, највећи успех је остварио 2015. године када је заузео прво место на Републичком такмичењу научно-истраживачких радова са темом *Нордијска митологија* за коју је тада добио и специјалну награду за изузетан рад. Такође је учествовао у квизу из знања историје и културе националних заједница са територије АП Војводине „Колико се познајемо“ 2014. године. Био је дугогодишњи члан групе за историју за средњошколце Регионалног центра за таленте „Михајло Пупин“ Панчево код професора Александра Ђорђевића а сада је ментор у том центру за

таленте групи за историју за ученике основних школа. У Историјском архиву у Панчеву је 2017. године обављао стручну праксу. Бави се и тенисом, одиграо је много турнира у организацији Тениског савеза Србије као члан тениског клуба „Свети Сава“ из Панчева.